

Алберто Анджела - „IMPERIUM. Пътешествието на една монета из Римската империя“

Тя върви бързо из сокаците, промушвайки се между хората. Забулила е лицето си, за да не бъде разпозната. Елегантна и изискана жена с благородни обноски. Пръстите на ръцете ѝ са дълги и тънки, с добре поддържани нокти. Ръце, които никога не са работили. Не е на мястото си тук, в Субура, народния квартал на Рим, където няма нито коприни, нито мрамори, а само глад и бедност.

С гъвкавостта на котка избягва контакта с хората, но не ѝ е лесно. Разминава се с беззъби месари, нарамили на раменете си говежди бутове, с дребни жени, дебели и нервни, които говорят високо, с обръснати роби, със съсухрени мъже с онази типична смрад на занемарената лична хигиена, с деца, които тичат. Трябва и да внимава къде стъпва. Пълни с нечистотии вади замърсяват уличката и от локвите пият вода рояци мухи, които босите крака на минувачите се мъчат напразно да прогонят.

Някакъв женски глас, писклив и възбуден, стига до нея отдясно. Отвъд тази порта явно има кавга. Няма време да надникне, защото пърхането на кокошка я кара да погледне на противоположната страна, където вижда дюкян с купчина дървени клетки, пълни с птици, от които се носи невъзможната да се обърка с друго миризма на курник.

Жената върви бързо, сякаш иска да бъде колкото се може по-кратко време на тази улица, и минава пред седнал старец. Той вдига глава, когато усеща не толкова милувката на туниката ѝ върху коляното си, колкото уханието на свежия парфюм, носещ се от нея. Напразно очите на мъжа, едното от които е побеляло, се опитват да видят тази „фея“... Здравото забелязва само ръба на воал да плува във въздуха и да се скрива зад завоя.

Стигнахме – точно това е мястото. „След като завиеш зад ъгъла, продължи по улицата надолу, но преди да отидеш до края ѝ, ще видиш параклисче – мъничко храмче, закачено на стената. Отсреща ще забележиш вход със стълбички, които слизат надолу. Там ще я намериш“, ѝ беше казала нейната стара акушерка.

Младата жена се колебае. Входът наистина е малък и тъмен. Стълбичките свършват в мрак... Оглежда се наоколо – вижда само стените на много високи сгради в пълна разруха, строени за обикновените хора от народа. Стените са олющени, с петна от влага и мръсотия, прозорците са със счупени панти, балконите изглеждат застрашени от срутване, виждат се висящи въжета... „Но как живеят хората така?“, пита се тя. И после: „Какво правя аз тук?“. Отговорът е пред нея, в онзи тъмен вход. Среща погледа на стара жена със смачкана туника и майчинска усмивка, която се показва от един прозорец и ѝ кима одобрително, сякаш е разбрала защо се намира там, и иска да ѝ вдъхне увереност. Кой знае колко такива е виждала да идват при нея.

Жената въздиша дълбоко и влиза. Почти веднага я блъсва острата миризма на нещо, което се готви или загаря, но не може да разбере какво. Усеща само атмосфера, която ѝ напомня за ада. Значи, точно това е мястото, което търси. Сърцето ѝ бие силно и ѝ се струва, че го чува в тишината и сумрака. Прави пак няколко крачки... Внезапно от тъмнината изплува лицето на жена. И тя подскача от уплаха.

Това е магьосницата.

Видът ѝ е на жена от народа, дебела, едра, със занемарена коса, осеяна от бели косми. Поразяват черните ѝ проникателни очи и преди всичко погледът ѝ – решителен и уверен. „Всичко ли е в теб?“ Новодошлата ѝ подава навито на руло платно. Тя понечва да го вземе, после стиска ръцете ѝ и я привлича към себе си. „Мъртъв ли го искаш?“ Очите ѝ поглъщат тези на младата, която кима уплашено.

Магьосницата, вече осведомена, трябва да извърши ритуал, за да изчезне мъжът, за когото клиентката е омъжена по решение на родителите ѝ. Той е насилник, редовно я бие. А тя отдавна е намерила утеха в друг. Между двамата е пламнала голяма любов. Сега прибегва до магията, за да потърси разрешение на проблема си.

Магьосницата разгъва платното – вътре има косми и нокти от мъжа, които младата жена е донесла от къщи. Започва да подготвя ритуала. Ще трябва да направи статуетка от брашно тесто, като я напълни с „части“ от мъжа, който трябва да бъде поразен.

Естествено, най-напред иска да ѝ бъде заплатено. Младата жена изважда кожена кесийка с пари и я подава. Тя я отваря и поразтърсва, за да види съдържанието. Усмива се, парите са много. Обръща се и я скрива в малка люлка, закачена на тавана с ленти. В нея има момиченце, което спи. Магьосницата нежно го разлюлява. Сигурно е на трийсет и пет-четирийсет години, но повехналото ѝ тяло и занемареният ѝ вид я състаряват.

Мястото, където живее, е тъмно, мръсно. Светлината идва най-вече от запаленото огнище. Над него виси малка тенджерка със странна смес, която ври. Тя издава острата миризма, която младата жена бе усетила на влизане. Вероятно е любовен еликсир или напитка, която магьосницата приготвя за някой клиент.

Такива тенджери, наречени *saccabus*, са типични инструменти на тези жени от простолюдието, които приготвят както лекове от растения, така и, при нужда, магически питиета (ако искате, наречете ги „вещици“), както разказва и Вергилий. Тенджерата *saccabus* ще остане през годините свързана с образа им. Стереотипният образ на вещицата е на застаряла жена, която е загубила всякакво очарование (дори е направо грозна), не е богата, облечена е с извехтели дрехи, живее в бедни квартали, със сигурност не в палати, и приготвя отрови. Ето откъде започва всичко – от определен вид жени от простолюдието, които във всички епохи (не само в римската) са се посвещавали на гадаене и врачуване, възползвайки се от доверчивостта на обикновените хора, от техните слабости и преди всичко от тяхното страдание.

Затова кесийките със сестерции, драхми, флоринти, шилинги или... евра, попаднали в техните ръце, в продължение на векове и хилядолетия са представлявали едни от най-противните и най-малко наказвани от властите обири. Така е и в Рим по времето на Траян.

Статуетката е готова. Прилича на мъж, виждат се дори гениталиите. Върху тялото жената издълбава в още мекото тесто магически думи, които вероятно само тя може да изтълкува. После, след цяла поредица от ритуали и заклинания, произнесени на глас, за да призове подземните божества, статуетката е поставена с главата надолу (в символична позиция) в оловен цилиндричен контейнер, който на свой ред е пъхнат в други два по-големи. Тази „матрьошка“ за проклетия бива запечатана с восък, а отгоре ѝ магьосницата издълбава с нож формули и свещени фигури на злото. После със запотено лице вдига контейнера високо, като го „сграбчва“ с върха на ноктите си. Рецитира пак някакви заклинания и накрая го подава на клиентката.

„Върви, казва ѝ, знаеш къде да го сложиш.“ Младата жена поема контейнера. Размерите му са колкото на голям буркан, но тежи много заради оловото. Увива го в парче плат и излиза, без да поглежда повече магьосницата. На улицата светлината е различна. Въпреки че в сокаците на Рим лъчите не докосват земята, тя разбира, че слънцето е преминало от другата страна на покривите. Кой знае колко време се е забавила с магьосницата...

Сега трябва да бърза.

На следващия ден жената, с извинението, че отива да посети някакъв роднина, излиза от града заедно със старата акушерка. Вървят по Фламиния. От дясната му страна се издигат жълтеникави зъбери, изцяло покрити с дървета. Това е colle, хълм, релеф, оцелял в модерната епоха и който днес подслонява квартала Париоли в Рим. Сега мястото е напълно урбанизирано, но ивица от тогавашната растителност все още съществува. Непокътната е в градския център и е един от многото зелени острови на столицата. Дърветата, които автомобилисти и пешеходци гледат разсеяно, в действителност са преки наследници на онези, които растели в една от свещените гори през римската епоха.

Двете жени вървят по добре отъпкан път, който се отделя от Фламиния и води към вътрешна долинка на въпросния хълм. Свещената гора е навсякъде около тях. Мястото е много красиво. Съвсем тихо е и се чува пеенето на птичките. Напълно различно е от хаоса в Рим. Около долинката, между дърветата, се виждат пещери, посветени на нимфите. Тази гора е неприкосновена. Тежко на този, който отреже растение или отсече дърво. Тук горите са като храмове за римляните. Дори в незащитените области трябва да се внимава, преди да се посегне на тях. Римляните мислели, че под кората на дъбовете живеят нимфи и хамадриади, които са свързани с живота на растението. Затова трябвало жрец да извърши необходимите ритуали, за да ги накара да се отдалечат, преди дървото да бъде отсечено.

В центъра на долината, там, където тя се разширява в равна полянка, блика естествен извор. Около него е издигната голяма структура от тухли с централен басейн, който събира водата му, и други два странични, където вярващите докосват свещената течност.

Този извор е посветен на божество със странно име – Анна Перенна. Не става въпрос за личност, както името би могло да ни накара да мислим. Това е божеството, отговорно за протичането на годината и за нейното непрекъснато обновяване. Не случайно *Annare regennereque comode*, тоест нещо като „Да изживееш прекрасна година от началото до края“, е едно от пожеланията, които римляните си отправят от време на време, и най-вече за Нова година.

Да, кога е Новата година за римляните? В императорската епоха тя е на първи януари. Докато през републиканската била на (прочутите) мартенски Иди, тоест на 15 март. Хиляди хора идват да я празнуват тук, около свещения извор на Анна Перенна. Според древните автори сцените са били впечатляващи.

И така, представете си, мъже и жени в дълга колона излизат от град Рим и идват тук, за да пируват, да пеят, да се забавляват. Масите се поставят покрай пътя Фламиния, но почти всички се излягат на тревата, като на колосален пикник. Пеят, танцуват, напиват се (някои наздравици се оказват невъзможни – купа вино за всяка година, която още искаш да живееш...). Всичко много напомня на нашата Нова година. Всъщност празнуването е дори по-крайно – прилича наистина на Октоберфест на Античността.

А в действителност е и нещо повече...

Ако вярваме на Овидий, празникът е много весел и с ясно изразен еротичен характер. Пие се и се прави секс. Овидий разказва, че жените разпускат косите си и запяват песни с неприкрити еротични намеци. Всъщност празникът има смисъл на инициация и много момичета загубват девствеността си точно на този ден. В атмосфера, напомняща Удсток, двойките се излягат на тревата или се подслоняват под импровизирани навеси, направени от клони, тръстики и тоги. Има учени, които смятат, че някои фрагменти от дърво, намерени в централния басейн на извора, са именно части от тези набързо сглобени навеси.

Изворът е открит по време на строежа на подземен паркинг и при разкопките, извършени от професор Марина Пираномонте от Археологическата дирекция на Рим, са се появили много предмети, хвърляни във водата като дарове. Например многобройни яйца (символ на плодородие и плодовитост), както и шишарки (символ на плодовитост, но и на непорочност). Намерени са и предмети, предизвикали любопитството на археолозите, които изобщо не са свързани с култа на Анна Перенна, а с магическите ритуали и магиите.

От разкопките са излезли на бял свят един прекрасен *saccabus*, („тенджерата“ на вещиците) и поне петстотин монети, които римляните хвърляли на важни и свещени места, както мнозина правят и днес. И както и в нашето съвремие, те никога не са монети с голяма стойност – преди всичко асове, равни на четвърт сестерция (около 50 днешни еврота).

Намерени са цели седемдесет светилника и което е странно, почти всичките нови. Защо в различните епохи да се носят дотам, извън Рим, толкова много нови лампи и после да се хвърлят в извора? Както Овидий, така и Апулей подробно описват ритуалите на магьосниците от Античността. Те почти винаги се изпълнявали нощем, следователно светилниците били съществено елемент било за маговете, било за клиентите. И се изисквало да бъдат нови. Твърде е вероятно откритите там да трябва да се свържат с някакъв ритуал за магия или чародейство, а не с култа на Анна Перенна. Още повече че шест от тях са запазили проклятие, издълбано върху оловото във вътрешната им част. Въпросът с проклятията (*defixiones*) е интересен, защото в басейна са намерени общо двайсетина. Става въпрос за малки „листове“, пластинки от олово. Оловото е ковък метал и не се разяжда, ето защо бил предпочитан пред други материали. Върху малка и много фина пластинка се издълбават магически формули срещу някого, после пластинката се сгъва и се пъха в гроб, кладенец, река или извор (като този на Анна Перенна). Всъщност се смята, че тези места са в тясна връзка с реката от подземния свят или с подземните божества, които ще осъществят проклятието. Любопитното и до известна степен забавното е, че между формулите и магическите букви (*characteres*) се четат името на жертвата, повторено много пъти или допълнено с много подробности (живее еди-къде си, работи еди-какво си и т.н.), за да се „превиши дозата“ и за да не може подземното божество да обърка човека, поразявайки някой невинен. Малко като с наемните убийци.

Но кои били жертвите?

На едно от откритите *defixiones* например се вижда издълбана фигура на мъж и после името му (Сура) и неговата длъжност – може би съдия. Препоръчва се на подземните божества да му избодат очите, първо дясното и после лявото (!), защото: „*Qui natus est da vulva maledicta...*“

Това, с което се прочува откриването на извора на Анна Перенна, е намирането на седем (непокътнати) малки човешки фигурки, използвани за магически ритуали – еквивалента на кукличките вуду.

Точно това, което видяхме да извършва магьосницата.

Лабораторните анализи показват, че са изработени от брашноно тесто и мляко. Само една е направена от восък. Виждат се добре очите, устата, гърдите или мъжкия полов орган, в зависимост от случая. Поне при една от тях краката са пречупени умишлено. Тези толкова деликатни статуетки са се запазили, защото, веднъж хвърлени, те всички са се разположили на дъното на басейна, където постепенно потънали в слой от глина. Тъй като в нея няма кислород, тя е попречила на бактериите да действат и да разрушат статуетките през вековете.

Контейнерите до един са от олово и са винаги три един в друг. Със сигурност повторението на числото три има магически смисъл. За „гръбначен стълб“ на статуетките служи кост, върху която в поне един от случаите са отбелязани латински букви. Това съвпада с препоръките на прочутите гръцки магически папируси, които описвали всичко това.

Наблюдавайки обаче статуетките, откриваме следи и от други ритуали. Върху една от тях са издълбани магически букви по тялото и дълбок отвор на главата. Лесно можем да си представим какъв е бил желаният ефект върху жертвата.

Статуетката, която изненадва най-много, е тази на човек, обвит от спиралата на голяма качулата змия, която го хапе по лицето. В помощ на „хватката“ на змията е поставена метална пластинка, която обгръща жертвата. Сякаш това не стига, втора метална пластинка с проклетия е закована върху тялото. Един от пироните пробива пъпа, другият стъпалата. Вероятно всичко това има символично значение.

Трябва да са били изключително много римляните, които са прибегвали до този вид практики. За това говори фактът, че контейнерите се произвеждали серийно. Следователно заинтересованите ги купували и ги носели на магьосниците. Общо взето, зад тези предмети се криела процъфтяваща търговия и се въртели много пари.

Разучавайки начина на затваряне на един от контейнерите, запечатан със смола около „тапата“, изследователите забелязали пръстови отпечатаци. Предметът бил занесен на техниците от научната полиция и станало ясно, че ръката, затворила капака, е била малка, следователно на много млад човек или... на жена! Сякаш за да потвърди онова, което ни разказват древните за магьосниците.

Младата жена и старата акушерка се приближават до извора. Оглеждат се. Наоколо няма никого. С бързи движения акушерката развива парче платно, хваща цилиндричния контейнер и го хвърля високо над извора. Цилиндърът изчезва от погледа и след миг на очакване се чува как пада във водата. Двете жени се споглеждат и се усмихват...

Изворът на Анна Перенна продължава да бъде опорна точка на култа, свързан с плодовитостта, с благопожеланията, с празника на Нова година още дълго време, поне до III в. сл. Хр. После тази религиозна традиция постепенно се видоизменя и към IV–V в. е все повече „замърсявана“ от потайни практики с контейнери и проклетия, свързани с различни суеверия. Това деградиране се дължи на затварянето на извора (император Теодосий забранява езическите култове), но е и отражение на упадъка на ценностите в римското общество, вече близко до колапс.